

ایران ورجاوند

مجله ایران‌شناسی | سال ۴ | شماره ۷ | پاییز و زمستان ۱۴۰۰ | ۵۰۰۰۰ تومان

- ◆ مهرها و اثر مهرهای تپه دهسوار، کرمانشاه
- ◆ آثار حجاری ناتمام نویافته در روانسر کرمانشاه
- ◆ معرفی پل شیر پناه در مسیر شاهراه اریوچان-تیسفون
- ◆ الهه نانا و شاهنشاهی کوشانیان: ردپای میان‌رودانی و ایرانی
- ◆ معماری به‌عنوان منبعی برای تاریخ محلی روزگار مغول: نمونه موردی ورامین
- ◆ تابوت سنگی برف‌آباد؛ شواهدی از یک تدفین دوره اشکانی در حاشیه دشت اسلام‌آباد غرب کرمانشاه
- ◆ تفاوت‌ها و شباهت‌ها در خلق هنر گنداره: مطالعه موردی مدل‌سازی مکتب هده (جلال‌آباد افغانستان)
- ◆ تحلیلی بر عناصر معماری شیعی در آرامگاه‌های دوره قاجار در مقایسه با مقبره‌های اهل تسنن در آذربایجان غربی

ایران ورجاوند

ایران ورجاوند زنده است

دوفصلنامه ایران شناسی

سال ۴ | شماره ۷ | پاییز و زمستان ۱۴۰۰ | ۱۲۰ صفحه |
شماره ثبت مجله: ۸۰۶۸۸ | شماره ثبت نشان: ۲۹۶۲۹۸ |
صاحب امتیاز و مدیر و سردبیر: دکتر شاهین آریامنش |
مدیر داخلی: هوشنگ رستمی |

نشان مجله ایران ورجاوند برگرفته از گچبری ساسانی یافت شده از تیسفون عراق مربوط به دوره ساسانی است. داستان این گچبری به سال‌ها پیش بازمی‌گردد هنگامی که اسکار رویتز باستان‌شناس آلمانی همراه گروهش در سال ۱۹۲۹ میلادی در تیسفون در محدوده ساختمان بزرگی با نام معارید در حدود ۳ کیلومتری تاق کسری و ۱/۷۵ کیلومتری شمال دهکده سلمان پاک به کاوش‌های باستان‌شناسی پرداخت که در این کاوش‌ها از محلی که سپس تر خانه معارید ۶ نام گرفت شماری صفحه‌های گچبری گرد به دست آورد که در میان آنها صفحه‌گردی با دو بال گشوده شده از روبه‌رو وجود داشت که این دو بال، نشانی به شکل هلال ماه را دربر گرفته‌اند. این گچبری در موزه برلین آلمان نگهداری می‌شود.

تصویر جلد: قطعه‌تزیینی از قصر ابونصر شیراز، سده ۶ و ۷ میلادی، ساسانی (۴)، موزه متروپولیتن نیویورک

تهران، صندوق پستی ۵۶۹-۱۴۵۱۵

www.iranvarjavand.ir

Iranvarjavand@hotmail.com

۰۹۳۹۵۹۶۹۴۶۶

چاپخانه: ایران کهن

همه حقوق این اثر برای ایران ورجاوند محفوظ است. تکثیر، انتشار، چاپ و بازنویسی این اثر یا بخشی از آن به هر شیوه همچون رونوشت، انتشار الکترونیکی، ضبط و ذخیره روی سی دی و چیزهایی از این دست بدون موافقت کتبی و قبلی مجله ایران ورجاوند ممنوع است و متخلفان بر پایه قانون «حمایت از حقوق مؤلفان، مصنفان و هنرمندان ایران» تحت پیگرد قرار خواهند گرفت.

| با همکاری گروه پژوهشی باستان‌کاوی تیسافرن |

”سیاهه“

مقاله

- مهرها و اثر مهرهای تپه دهنسوار، کرمانشاه | سوزان پولاک، رینهارد برنیک و کریستین کاینت، ترجمه ماندانا صدفی و مجتبی چرمچیان ۴
- تابوت سنگی برف آباد؛ شواهدی از یک تدفین دوره اشکانی در حاشیه دشت اسلام آباد غرب، کرمانشاه | شهرام علی یاری و سجاد علی بیگی ۱۶
- تفاوت‌ها و شباهت‌ها در خلق هنرگن‌داره: مطالعه موردی مدل‌سازی مکتب هده (جلال آباد افغانستان) | الکساندرا وانلین، ترجمه باقر فاضلی ۲۲
- الیه نانا و شاهنشاهی کوشانیان: ردپای میان‌رودانی و ایرانی | مانی‌ا سعیدی‌نژاد، ترجمه باقر فاضلی ۴۳
- معرفی پل شیر پناه در مسیر شاهراه اریوحن-تیسفون اعلی نوراللهی ۵۱
- آثار حجاری ناتمام نویافته در روانسر کرمانشاه | ناصر امینی‌خواه ۶۷
- معماری به‌عنوان منبعی برای تاریخ محلی روزگار مغول: نمونه موردی ورامین | شیلا بلر، ترجمه محسن سعادت‌تی ۷۶
- تحلیلی بر عناصر معماری هویت شیعی در بناهای آرامگاهی دوره قاجار در مقایسه با مقبره‌های هم‌عصر اهل تسنن در آذربایجان غربی | اسماعیل معروفی اقدم، علی صدرایی و فریبرز طهماسبی ۹۱

درگذشتگان

۱۱۳

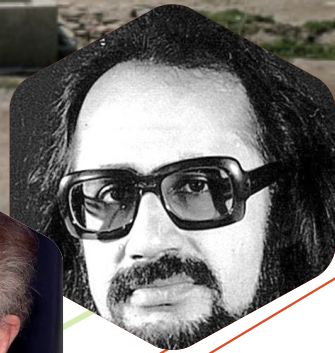
درگذشتگان ایران شناسی | آرشاک ایروانیان

بخش انگلیسی

In search of Ērānšahr, Records and scientific studies of Antonio Panaino, Italian Iranologist | Afshin Aryanpur 3

مقاله

مجله ایران شناسی ایران ورجاوند

آثار حجاری ناتمام نویافته در روانسر کرمانشاه

ناصر امینی خواه

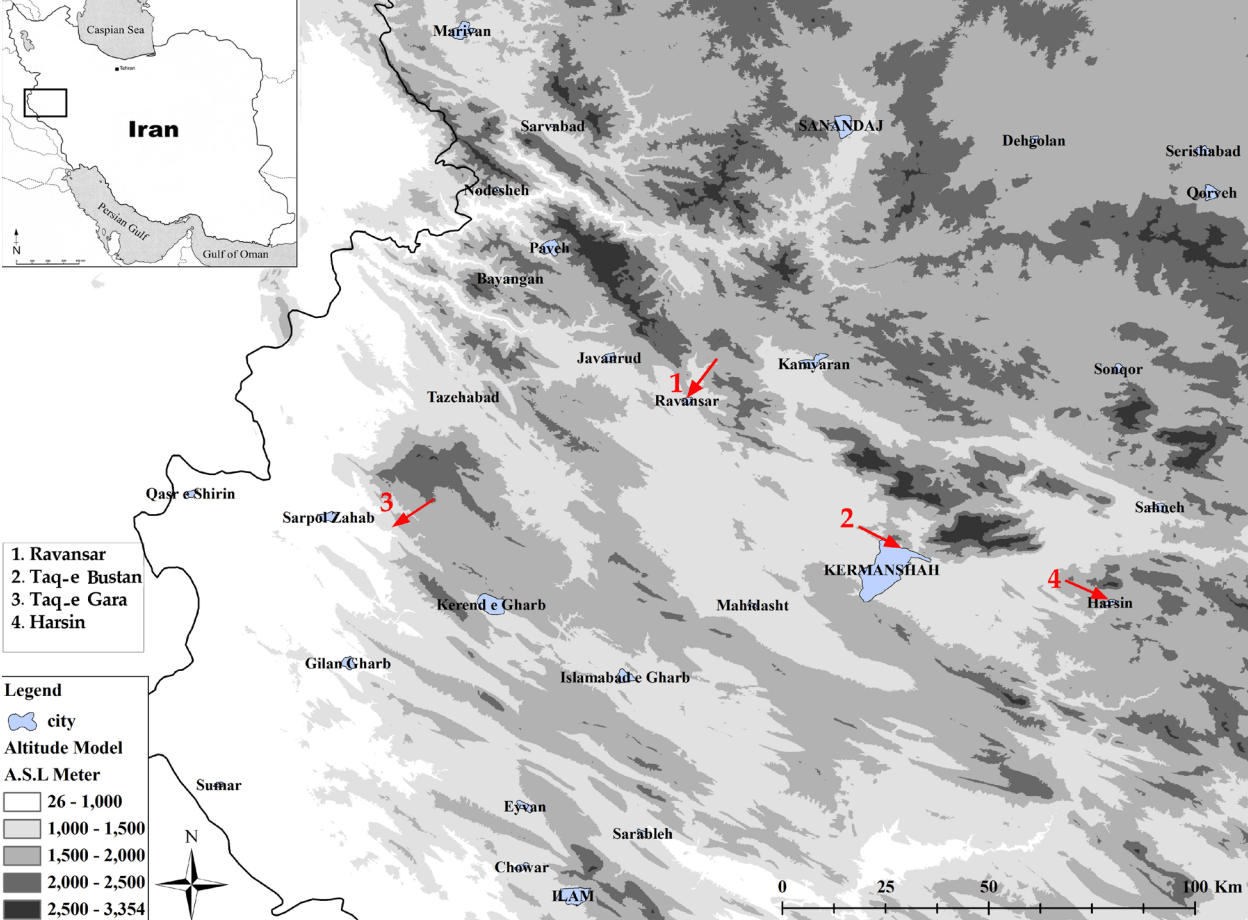
دانش آموخته کارشناسی ارشد باستان‌شناسی دانشگاه رازی، کرمانشاه

آثار حجاری نویافته

در بازدیدی که در سال ۱۳۹۹ از دامنه کوه قله به عمل آمد سطح صافی که بر صخره وجود دارد کنجکاوای نگارنده را برانگیخت و از آنجا که آثار متعدد باستانی در اطراف این صخره وجود دارد، چنین سطح صافی پرسش برانگیز بود، به همین دلیل با صرف وقت و دقت بیشتر سطح صخره بررسی شد که در نهایت منجر به شناسایی سه کادر ایجاد شده بر دیواره صخره شد. این کنجکاوای از آنجا به وجود آمد که در گوشه و کنار این صخره آثار صخره‌ای دیگری از جمله گوردخمه تاق فرهاد، دو هاون سنگی، یکی در بخش جنوبی صخره و در نزدیکی سراب و دیگری بر بالای برجستگی صخره قله وجود دارد. همچنین در قسمت شمال غربی این صخره‌ها، بخشی از صخره را تراشیده به طوری که دو بخش شبیه به سکو ایجاد شده است؛ که بر سطح آنها آثار ضربات تیشه دیده می‌شود. ارتفاع این اثر از سطح زمین ۹۰ سانتی‌متر و عرض آن ۲۹۰ سانتی‌متر است (تصویر ۲).

در بخش شمالی صخره موسوم به قله و بر

شهر روانسر در حدود ۵۵ کیلومتری شمال غرب کرمانشاه در شمالی‌ترین نقطه دشت بزرگ ماهیدشت قرار دارد. این شهر بر دامنه صخره‌ای کم ارتفاع موسوم به (قله) و در پیرامون سراب گنی خانی که سرچشمه رودخانه قره سو است، شکل گرفته است (تصویر ۱). در اطراف این صخره و در پیرامون آن آثار و محوطه‌های پیش از تاریخی، تاریخی و اسلامی وجود دارد که نشان از اهمیت این نقطه در ادوار مختلف است (ن.ک: آزادی، ۱۳۸۰؛ Calmayer, 1978). اغلب محوطه‌ها و آثار این بخش از روانسر توسط باستان‌شناسانی که از این محدوده بازدید کرده‌اند، شناسایی و معرفی شده است؛ اما در این میان یک اثر توسط نگارنده شناسایی گردیده که تاکنون اشاره‌ای به آن نشده است. این اثر شامل دو کادر مربع شکل و یک کادر مستطیل در کنار هم است که بر سطحی صاف و در قسمت شمالی صخره تراشیده شده است. در این نوشتار به معرفی این اثر جدید پرداخته شده است.

تصویر ۱. موقعیت آثار حجاری ناتمام (با سپاس از سعید بهرامیان)

نگارش کتیبه است. هر چند تاریخ‌گذاری این آثار حجاری نویافته در حال حاضر ممکن نیست، اما شباهت این الواح و سبک کادربندی و نیز نحوه قرارگیری آنها کم و بیش یادآور الواح گنج‌نامه و اثر مشابه نانوشته در جوار تاق گرا (تصویر ۶)، بیستون و نقش رستم است. از این رو می‌توان پذیرفت که هدف از ایجاد این سه کادر، به احتمال نگارش کتیبه بوده است. با این حال اثر نیز همچون نمونه‌های مشابه در نقش رستم، صخره مجاور تاق گرا (گلزاری و جلیلی، بی‌تا: ۹۵)، صخره واقع در محدوده محوطه پارتی بیستون (Kleiss, 1970) و همچنین کادر حجاری شده نقش رستم (شاپور شهبازی، ۱۳۷۵: ۱۲۵)، نانوشته رها شده است.

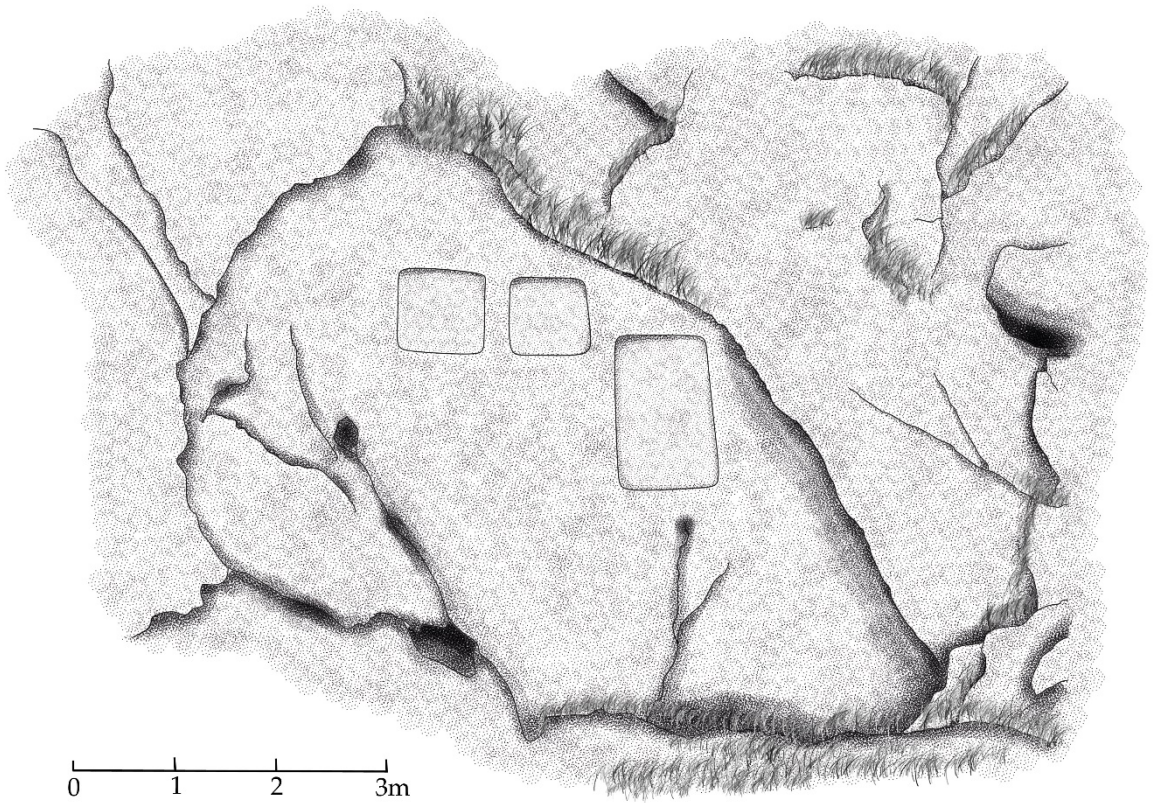
سطحی به نسبت هموار، آثار حجاری کوچکی قابل مشاهده است. این آثار شامل سه لوح است که در ارتفاع ۵ متری از سطح زمین و به فاصله ۱۰ سانتی‌متری از هم تراشیده شده‌اند. دو کادر تقریباً هم اندازه در کنار هم و به ابعاد 50×50 سانتی‌متر ایجاد شده‌اند. در سمت راست آنها و ۴۰ سانتی‌متر پایین‌تر، لوح دیگر تراشیده شده که ۵۰ سانتی‌متر عرض و ۱ متر ارتفاع دارد. عمق این آثار در سالم‌ترین قسمت حدود ۵ سانتی‌متر است. به دلیل فرسایش شدید صدمات بسیاری به این آثار وارد شده به گونه‌ای که تشخیص آنها در نگاه نخست، دشوار است (تصویر ۳ و ۴).

آنچه در مورد کاربرد این سه سطح حجاری شده می‌توان مطرح کرد، ایجاد زمینه‌ای برای

تصویر ۲. سطح تراشیده شده بر صخره قله
تصویر ۳. آثار حجاری سطح صخره

تصویر ۴. طرح آثار حجاری شده سطح صخره
 تصویر ۵. سطح تراش خورده در نقش رستم (عکس از سجاده علی بیگی)

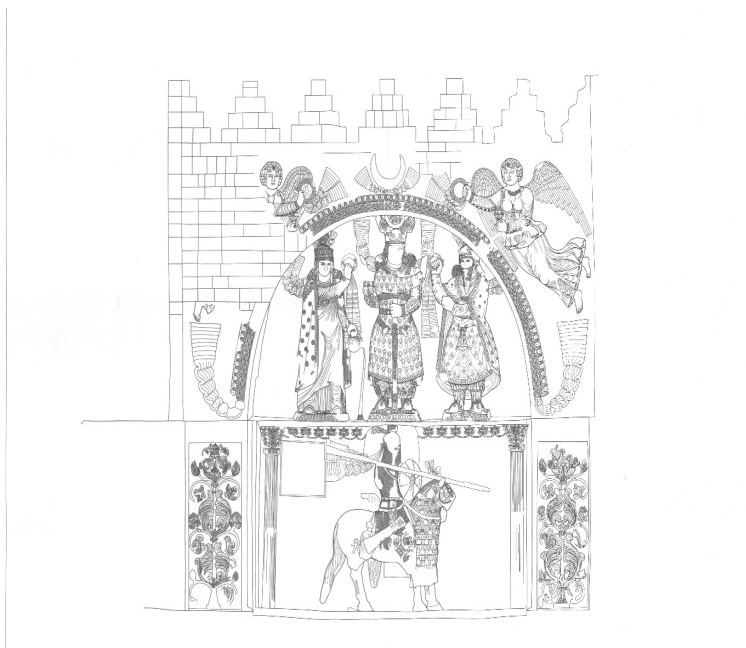

تصویر ۶. کادر تراش خورده و نانوشتۀ باستانی در نزدیکی تاق گرا

تصویر ۷. فرهادتراش در بیستون (عکس از سجاد علی بیگی)

تصویر ۸. کادر نانوشته در ایوان بزرگ تاق بستان (Fukai et al., 1983: PL. I)

تصویر ۹. سطح تراش خورده در هر سین (عکس از سجاد علی بیگی)

می‌دانیم آثار و شواهد مشابهی اما در مقیاس بسیار بزرگ‌تر مربوط به دوره ساسانی در بیستون، تاق بستان و هرسین وجود دارد (تصویر ۵ و ۷ و ۸ و ۹) که به روزگار خسرو دوم تاریخ‌گذاری می‌شود، و همگی ناتمام رها شده‌اند. با اینکه شاید تلاش برای تاریخ‌گذاری این آثار نا فرجام باشد اما نگارنده اعتقاد دارد با توجه به نمونه‌های مشابه در کرمانشاه، تعلق این یافته‌های جدید به دوره ساسانی محتمل‌تر است. با اینکه می‌توانستیم به استناد نوع ابزارها و شیوه‌های حکاکی، در خصوص قدمت این آثار بحث کنیم، اما به دلیل فرسایش و عوامل طبیعی امکان بحث در این زمینه وجود ندارد. به هر حال، این آثار حجاری شده به احتمال یادمان رویداد مهم و قابل ثبت و سرنخی از زمینه‌های نگارش کتیبه‌های باستانی بوده‌اند که به دلیل نانوشته ماندن، از داشتن اطلاعاتی در خصوص رویدادهایی که باعث ایجاد اینها شده است، محرومیم.

همان‌گونه که اشاره شد، این نقطه از دشت بزرگ ماهیدشت که شهر کنونی روانسر در آن قرار دارد در ادوار مختلف تاریخی دارای اهمیت ویژه‌ای بوده و به گونه‌ای که به صورت پیوسته مورد توجه قرار داشته است. وجود آثار متنوع در یک گستره کوچک گویای این وضعیت است. می‌توان گفت که به دلیل وجود سراب، صخره یا بستر مناسب برای ایجاد آثار و نیز منابع زیست‌محیطی، این محل به گونه‌ای شبیه به بیستون، هرسین و سرپل‌زهاب است. اهمیت ویژه بیستون به دلیل قرار گرفتن بر مسیر جاده خراسان بزرگ بوده و سبب شده آثار حجاری شده بر سینه آن به گونه‌ای با هدف خبررسانی برای رهگذران ایجاد شود. این احتمال وجود دارد که روانسر نیز بر سر راه مسیر مهمی قرار داشته که امروز اهمیت خود را کم‌وبیش حفظ

کرده است.

انطباق دانسته‌های جغرافیای تاریخی با وضعیت توپوگرافی و پدیده‌های زمین‌شناسی-جغرافیایی این محدوده باعث شده که کارن رادنر بیت عشتار متون آشوری را در روانسر مکان‌یابی کند (Radner, 2003). پیشتر نیز سیمو پارپولا و رابرت پورتر روانسر را با نیکور، پایتخت ایالت پارسوا یکی دانسته بودند (Parpola and Porter, 2001). کشف سنگ‌نوشته و نقش برجسته سارگن دوم آشوری در تنگی‌ور کامیاران نشان از موقعیت راهبردی منطقه و واقع بودن در بستر رویدادهای تاریخی متعدد است. با توجه به متون آشوری که بارها از لشکرکشی به سرزمین کرل و سپس شمال ماهیدشت یاد کرده‌اند (Levine, 1973; 1974)، به نظر می‌رسد سپاهیان آشوری بارها مسیر کنونی پالنگان به روانسر یعنی گردنه نال اشکینه و همچنین دامنه جنوبی کوه شاهو را پیموده‌اند. این امر نشان می‌دهد که روانسر به لحاظ قرار داشتن بر سر مسیر نیز، بی‌شبهت به بیستون نیست و می‌توانسته مکان مناسبی برای ساخت و سازها و ایجاد یادمان‌ها، کتیبه‌ها و نقوش برجسته باشد. شاید به همین دلایل است که در روانسر نیز مانند بیستون شاهد وجود آثار متعدد از دوران مختلف در یک محدوده کوچک در پیرامون سراب هستیم.

سپاسگزاری

از آقای دکتر سجاد علی‌بیگی بابت راهنمایی‌های مفید و همچنین در اختیار نهادن برخی از تصاویر کمال تشکر و قدردانی را دارم. از آقای سعید بهرامیان بابت ترسیم نقشه و همچنین آقای فرهاد فتاحی بابت همراهی نگارنده سپاسگزارم.

کتاب‌نامه

گلزاری، مسعود و محمدحسین جلیلی (بی‌تا). کرمانشاهان باستان: از آغاز تا آخر سده سیزدهم هجری قمری، تهران: چاپخانه وزارت فرهنگ و هنر.
گراوند، مرتضی، دوستانی سعید و شهبازی، سیاوش و کمال طاهری (۱۳۹۲). «گزارش مقدماتی گمانه‌زنی و گاهنگاری نسبی تپه موسایی شهرستان روانسر، استان کرمانشاه»، باستان‌شناسی ایران (۴): ۷۷-۹۶.

الف) فارسی
آزادی، علی (۱۳۸۰). «تپه موسایی ۵۰۰۰ سال استقرار انسان در روانسر»، در روانسر؛ باستان‌شناسی؛ زمین‌شناسی، جغرافیا و فرهنگ، به کوشش کمال طاهری: ۴۲-۴۸، کرمانشاه: تاق بستان.
شاپور شهبازی، علیرضا (۱۳۵۷). شرح مصور نقش رستم فارس، شیراز: بنیاد هخامنشی.

ب) نافرسی

Calmeyer, P., (1978). "Das Grabrelief von Ravansar", *Archaeologische Mitteilungen aus Iran* 11: 73-85.
Fukai, Sh., Sugiyama, J., Kimata, K., and K. Tanabe 1983. *Taq-i Bustan III, Dis-soku-zu-shusei= Photogrammetric Elevations*, The Tokyo University Iraq-Iran Archaeological Expedition Report 19, Tokyo: Yamakawa Publ.-Kleiss, w., (1970). *Zur Topographie des Partherhanges in Bisuton*, *Archaeologische Mitteilungen aus Iran*, Band 3: 133-68.
Levine, L. D., (1973). "Geographical studies in the Neo-Assyrian Zagros", *Iran*

11: 1-27.
Levine, L.D., (1974). "Geographical studies in the Neo-Assyrian Zagros II", *IRAN* 12: 99-124.
Parpola, S., and M. Porter. (2001). *The Helsinki Atlas of The Near East in the Neo-Assyrian Period*, Helsinki.
Radner, K., (2003). "A Median Sanctuary of Bit-Ištar", in Lanfranchi, G. B., Roaf, M., and R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?)*, *Assyria, Media Persia*, History of the Ancient Near East/ Monographs- V., Pp. 119- 130, Padova.

“Contents”

Article

- Seals and Sealing from Dehsavar** | S Pollock, R Bernbeck, and Ch Kainert, Persian translated by Mandana Sadafi & Mojtaba Charmchian 4
- Barfabad Stone Coffin; Evidence from a Parthian Burial on the Edge of the Islamabad Plain West of Kermanshah** | Shahram Aliyari & Sajjad Alibaigi 16
- Differences and similarities in Gandhāran art production: the case of the modelling school of Haḍḍa (Afghanistan)** | Alexandra Vanleene, Persian translated by Bagher Fazeli 22
- The Goddess Nana and the Kušan Empire: Mesopotamian and Iranian Traces** | Manyā Saadi-Nejad, Persian translated by Bagher Fazeli 43
- Introduction of Shirpanah Bridge on the Ariuhan-Ctesiphon Way** | Ali Nourallhi 51
- Unfinished Carvings in Ravansar, Kermanshah** | Naser Amini Khah 67
- Architecture as a Source for Local History in the Mongol Period: The Example of Warāmīn** | Sheila Blair, Persian translated by Mohsen Saadati 76
- An Analysis of Architectural Elements of Shiite in Qajar Tomb Buildings and Compared to Sunni Tombs in West Azarbaijan** | Esmail Marofi Aghdam, Ali Sadraei, Fariborz Tahmasebi 91

Obituary

- Mir Abedin Kaboli, Ahmad Kabiri, Pierre Amiet, Asghar Karimi & Bert G. Fragner** | Arshak Iravanian 113

- In search of Ērānšāhr, Records and scientific studies of Antonio Panaino, Italian Iranologist** | Afshin Aryanpur 3

ایران ورجاوند

| Iran-e Varjavand (Glorious Persia) |
| Persian Journal Of Iranain Studies |
| Vol. 4, No.7, Autumn & Winter 2022 |

Concessionaire, Manager in Charge
and Editor-in-chief:

| Dr Shahin Aryamanesh |

Managing Editor: **Houshang Rostami**

 Tehran, Iran, Post box: 14515-569

 www.iranvarjavand.ir

 Iranvarjavand@hotmail.com

 +98 9395969466

Window Screen, ca. 6th-7th century
Sasanian (?), Iran, Qasr-i Abu Nasr
The Metropolitan Museum of Art, USA

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted in any form or by any means, electronic, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior permission in writing, from the publisher.

With Contributions by

| Tisaphemes Archaeological Research Group |

Persian Journal of Iranian Studies / Vol. 4 / No. 7 / Autumn & Winter 2021

ایران
ورجاوند

Iran-e Varjavand
(Glorious Persia)

- ◆ Seals and Sealing from Dehsavar
- ◆ Unfinished Carvings in Ravansar, Kermanshah
- ◆ Introduction of Shirpanah Bridge on the Ariuhan-Ctesiphon Way
- ◆ The Goddess Nana and the Kušan Empire: Mesopotamian and Iranian Traces
- ◆ Architecture as a Source for Local History in the Mongol Period: The Example of Warāmīn
- ◆ Barfabad Stone Coffin; Evidence from a Parthian Burial on the Edge of the Islamabad Plain West of Kermanshah
- ◆ Differences and Similarities in Gandhāran art Production: the Case of the Modelling School of Hadda (Afghanistan)
- ◆ An Analysis of Architectural Elements of Shiite in Qajar Tomb Buildings and Compared to Sunni Tombs in West Azarbaijan